

УДК 340.12:1:572.02

В. В. Завальнюк

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Юридична антропологія, виникнення якої було викликом юридичному позитивізму, може скластися як ефективна дослідницька програма тільки за умов відповідної її завданням методології. Перш ніж говорити про систему методологічного інструментаря цього дослідження, слід зробити декілька важливих зауважень. На нашу думку, першочергову роль у виборі методів та прийомів дослідження мають установки дослідника — принципи, на яких ґрунтується його науковий світогляд.

По-перше, ми погоджуємось з А. І. Ковлером у тому, що базовою методологічною посилкою для юридичної антропології є відмова дослідника від власних національних (в широкому сенсі цього слова) забобонів: вивчаючи інше суспільство, найбільшою помилкою було б вважати його недорозвиненим по відношенню до власного суспільства [1, с. 28]. Польові дослідження Б. Малиновського, К. Леві-Строса, М. Мід та інших етнографів та етнологів показали, наскільки є цікавим внутрішній світ так званих примітивних суспільств. Укажемо на важливий висновок, що випливає з цих міркувань. Здатність визнати право іншої людини бути іншою та зрозуміти логіку цієї «інакшості» і є першою заповіддю як етнолога, так і юриста.

Н. С. Пілюгіна указує на ще один вихідний методологічний момент — розрізнення з позицій антропологічної науково-дослідницької програми між загальним та необхідним відношенням як змістом поняття права та різноманітним правовою реальністю [2, с. 24]. Як видається, це співвідношення між правом як абстракцією та правом як реальністю зумовлено багатогранною природою людини, яка одночасно належить до світової спільноти та певної соціальної спільноти.

Антропологічне бачення права дає шанс побачити дивовижне розмаїття правових систем у світі. Але це розмаїття відкривається лише тому, хто знає «мову» досліджуваного предмета — мову якщо не в його прямому (етнолінгвістичному) значенні, то в значенні категорій і понять, якими оперує мислення людей, що належать до певного етносу або певного типу суспільства.

Далі, необхідно мобілізувати свої знання і свою уяву, щоб поринути в час, до якого ми проявляємо інтерес. Нарешті, треба з особливою ретельністю відібрати джерела інформації, щоб не потонути в них [3, с. 359–360]. Зокрема, юридична антропологія, на відміну від інших юридичних наук, нерідко має справу з усними джерелами права, хоча, як відомо, європейська юридична культура є писемною з давніх-давен. Незважаючи на власний, переважно писемний досвід, важливо усвідомити, що усне право теж є особливим способом людського спілкування. У примітивному та традиційному суспільстві усне право в кінцевому рахунку виступає тим інтегруючим елементом, який зв'язує

воедино як нечисленні, так і багатотисячні людські спільності, впорядковуючи їх внутрішнє життя і зовнішні відносини з іншими спільнотами. Мимохідь відзначимо, що у певному сенсі слова усне не право не є віджилим і для індустріального суспільства. З методологічної точки зору важливо розпізнати це право. Його форми є різноманітними. Перш за все, це різного роду заборони — табу, за висловом А. І. Ковлера, генотип сучасної правової заборони [1, с. 30]. Усне право може існувати у формі міфів, легенд, приказок, прислів'їв, навіть казок та пісень. У зразках усної народної творчості, особливо тих, що належать до масштабного паремійного фонду, який становлять юридичні прислів'я і приказки багатьох народів світу, втілено інтелектуально-духовну традицію конкретного періоду як усталену сукупність загальних схем, взірців, форм категорії мисленнево-духовного пізнання світу, смислів і значень, ідей, ідеалів та принципів, стереотипів та кодів мислення, яке згодом трансформувалося у правове мислення [4, с. 14]. Це яскраво продемонстровано не тільки зарубіжними, але й вітчизняними ученими (досить назвати, наприклад, праці М. В. Гримич зі звичаєво-правової культури українців межі XIX–XX століть, Н. І. Новікової щодо правової культури малих народів Крайньої Півночі та ін.).

Методологічним підґрунтям дослідження у сфері юридичної антропології неминуче має стати методологія порівняльного правознавства [5, с. 42–55; 6, с. 54–66; 7, с. 46–75]. Інструментами дослідження виступають, перш за все, порівняння на мікрорівні, що зумовлено предметом дослідження, яким є буття людини у праві. Саме вони дають можливість побачити загальне та особливе у таких категоріях, як права людини у різних правових системах. На сьогодні ніхто у світі прямо не заперечує універсальності цінності прав людини, підґрунтям чого є усвідомлення єдності людського роду. Тортури, рабство, нелюдське і принижуюче гідність поводження неприйнятні в будь-якому суспільстві. Будь-які наміри виправдати подібні порушення міркуваннями культурного характеру не мають під собою юридичних підстав, не відповідають вимогам і нормам міжнародного права. Але при цьому слід визнати релятивізм у тлумаченні та розумінні прав людини, різну ієрархію цінностей у сфері прав людини, прийняту у різних суспільствах, що стають очевидним при застосуванні синхронного порівняльного аналізу. Так, наприклад, діти та дитинство є цінністю будь-якого суспільства [8, с. 122–125], але змістовне наповнення цієї ціннісної категорії суттєво відрізняється у різних правових культурах. Так, китайське та арабське суспільства відмітні ієрархією прав дитини залежно від її статі, й досі народження хлопчика є більш вагомим та бажаним подієм, ніж народження дівчинки. Тобто реальною цінністю є, скоріше, потреба у продовженні роду, що, передусім, пов'язується з чоловіками, ніж дитинство як таке. Така позиція уже зумовила небезпечну диспропорцію співвідношення чоловіків та жінок у китайському суспільстві, особливо серед молоді (чоловіків відчутно менше, ніж жінок) [9].

Інструментарій діахронного порівняльного аналізу дає юридичній антропології можливість виявити реліктові явища у сучасному праві, простежити наступність та виявити дискретність у правовому розвитку етносу, суспільства,

держави. Так, у розвитку права Беларусі такі розриви у наступництві були викликані укладенням польсько-литовських уній, включенням білоруських земель до складу Російської імперії, революцією 1917 року [10].

А. І. Ковлер наголошує на важливості правильного вибору географічних, історичних, тематичних меж дослідження. Так, вивчення систем кривності він пропонує вивчати паралельно у традиційно-общинному та урбанізованому суспільствах [1, с. 33]. Підкреслимо важливість цього методологічного зауваження для становлення вітчизняної юридичної антропології. Наприклад, проблемним є питання про географічні межі юридико-антропологічних досліджень, пов'язаних з українським етносом. Чи мають включатися до них Пряшівщина, Холмщина, Кубань? І навпаки, географія не завжди зумовлює етнічність. Так, у межах України проживає болгарський етнос зі своїми правовими традиціями. Але ми не повинні ототожнювати його з суспільством сучасної Болгарії. Очевидно, що за двісті років у відриві від Батьківщини українські болгари сформували (або законсервували з XVIII — початку XIX століття) соціальні, а почасти й правові норми, відмінні від правової системи сучасної Болгарії — члена Євросоюзу та НАТО. Якщо продовжити розмову про різноманітні кордони юридичної антропології, то чи можна говорити про національні особливості правового життя за доби середньовіччя? Які саме проблемні питання варто вивчати з позицій юридичної антропології?

Ще одним методологічним моментом є розрізнення юридичної антропології та антропологічного підходу в юриспруденції. Юридична антропологія є комплексною галуззю знань, в якій предмет аналізується в різних сферах. Як справедливо підкреслює А. Х. Саїдов: «Антропологічний підхід до права — значно ширше поняття, ніж застосування конкретно-антропологічних методів, а розмежування напрямків дослідження в рамках єдиної науки має йти не тільки по лінії розчленування об'єктів дослідження, а й за аспектами й рівнями дослідження у випадках збігу їх об'єктів» [11, с. 65]. Антропологічний підхід до права означає переміщення точки зору на право з норми права, позиції правотворця, правових відносин до людини. Він означає визнання того факту, що феномен права глибоко пов'язаний з людиною, її сутністю. Право є продуктом діяльності людини і уособлює її сутнісні сили, а відповідно, у ньому можуть бути виділені моменти, без яких людини як біосоціодуховної істоти не існує. До змісту антропологічного підходу включаються вибір об'єкта й предмета, методології й методів пізнання людини, культури й суспільства. Він може бути корисним для подолання державоцентристського та етноцентристського погляду на соціальний розвиток людини і суспільства, його використання є необхідною передумовою налагодження зв'язків між цивілізаціями, правовими системами, державами і людьми, що представляють різні правові культури [12, с. 311–312].

Крім того, слід виділити герменевтичну складову методології юридичної антропології. Свого часу саме право спонукало розвиток цього дослідницького інструмента. В XI столітті, зі знаходженням зводу римського права та поєднанням схоластики та діалектики, виникає спеціальна юридична дисциплі-

на — юридична герменевтика [13, с. 45]. Не приймаючи ідею О. І. Овчиннікова про всеохоплюючий характер герменевтики, яка в його уявленні постає як нова парадигма права [14, с. 258–259], зазначимо, що на сьогодні юридична герменевтика постає як спеціально-науковий метод пізнання, який має свої особливі риси у рамках юридичної антропології. По-перше, розуміння будь-якої людської дії (слова, вчинку, судження) залежить від контексту, якщо ж говорити про розуміння чужорідних норм, то контекстом слід розглядати культурну історію народу, його мову, звичаї й характер, тобто менталітет. Так само, як читання літературного твору відбувається в контексті внутрішнього світу читача, так і розуміння правил поведінки відбувається в контексті внутрішнього світу інтерпретатора. В ході інтерпретації відбувається перенесення особистості (інтерпретатора) на осмислюваний предмет, будь-то літературний текст або стаття нормативного акта. Як підкреслює Ю. М. Оборотов, «у процесі розуміння на предмет пізнання поширюються інтелект, почуття, інтуїція, взагалі особистість того, хто прагне до розуміння» [15, с. 27]. По-друге, на відміну від інших напрямів юридичного знання, герменевтика в юридичній антропології означає прочитання як тексту не тільки правових норм, правової поведінки, правових суджень людини, але навіть її тіла, свідомих та несвідомих проявів тілесності.

Зміст герменевтичного методу неодноразово ставав предметом досліджень. Так, до усіх герменевтик цвіло поняття «герменевтичного кола», тобто співвідношення частини і цілого, значення і контексту, сенсу пропозиції та всього тексту, творів і життя автора, злиття горизонтів в процесі комунікації між індивідами [16, с. 126]. Той факт, що розуміння спирається на щось уже дане, на щось передбачуване, не залишає сумніву: хто хоче зрозуміти текст, той завжди робить припущення з приводу сенсу цілого, який є першим значенням. Так виходить тому, що текст читають вже зі значним очікуванням певного сенсу, тому що зрозуміти текст можна тільки тоді, коли розуміють контекст, що формується до початку процесу розуміння.

Герменевтичний метод особливо є важливим для дослідження етнологічних аспектів юридичної антропології. Адже для аналізу етнічної правової культури використовується найрізноманітніший історичний матеріал: дослідження вчених етнографів, записки мандрівників, замітки побутописців, фольклорні та художні тексти, етносоціологічні дослідження, газетні і журнальні статті, офіційні документи, історична та суспільно-політична література тощо. Особливе значення, як указують спеціалісти з польових досліджень, має можливість безпосереднього спілкування з представниками досліджуваного етносу, головна увага має приділятися мові, жартам, реакціям на різні ситуації, застереженням, ланцюжкам міркувань, аргументам, що використовуються ними в спорах, поясненням різних явищ, власної поведінки тощо, а також спостереженнями за відносинами в сім'ї, з товаришами по службі, з одноплемінниками і іноплеменниками [17, с. 222]. При цьому факти в поведінці, оцінках, реакціях, які представнику іншого етносу здаються «дивними», дають не тільки багатий матеріал, але і є ознакою відмінних рис правової культури етносу.

Для того, щоб пояснити «дивацтва» у правовому бутті народу, використовуються метод емпатії, співчуття, проникнення у внутрішню логіку інших людей, уловлювання значень, які вони вкладають у слова, і смислів, якими вони оперують, тобто розуміння, інтерпретації. Як писав К. Роджерс, «емпатичне розуміння полягає в проникненні до чужого світу, умінні релевантно увійти до феноменологічного поля іншої людини, всередину її особистого світу значень» [18, с. 209]. В процесі інтерпретації вчений повинен проникнути в глибину етнічної культури, світогляду етносу, щоб бачити світ їхніми очима, будуючи в своїй свідомості модель світу, приблизно відповідну тій, яку мають представники досліджуваного етносу. Основоположник функціоналізму Броніслав Малиновський, формулюючи мету антропологічного дослідження, писав: «Цією метою є осмислення тубільця, ставлення тубільця до життя, розуміння його поглядів та світ. Ми маємо вивчати людину, й нам потрібно вивчати те, що стосується її безпосереднім чином, увесь той вплив, який спричиняє на неї життя» [19, с. 49].

Близьким до герменевтичного методу є аксіологічний метод. Завдяки інтерпретації правових звичаїв, традицій, обрядів, текстів того чи іншого народу вчений наближається до ціннісної ієрархії народу, фіксує ієрархічність дій, знаків, символів. Етнічна правова культура і правова свідомість в аксіологічному вимірі є особливим чином вираженою ієрархією правових цінностей. Співвідношення і взаємовідношення цінностей відбуваються у формі ієрархії, впливають із самої сутності цінностей. Відповідно, кожна цінність може бути розглянута як мета чи засіб для досягнення іншої цінності. При цьому важливо пам'ятати, що загальним принципом дослідження етнічних констант може бути вивчення того, як та чи інша ціннісна система представлена у свідомості народу, адаптована народом, як піддана корекції, щоб стати сумісною з етнічними константами даного народу [20, с. 52].

Ціннісний порядок упорядкований таким чином, що нижчі цінності визнаються в рамках тієї чи іншої культури тимчасовими, скороминущими, «службовими» щодо вищих, які є близькими до «вічних» цінностей за своїм значенням. Як пише А. І. Овчинніков: «В основі кожної соціальної норми лежить певна цінність, що захищається цією нормою» [14, с. 127]. Тому ієрархія цінностей простежується або повинна простежуватися в кожній нормативній системі, в тому числі і системі норм звичаєвого права.

Методологія юридичної антропології стосується також розробки формального інструментарію, за допомогою якого можуть бути описані особливості правової культури того чи іншого народу, що мають ціннісну детермінацію. На основі цього формального інструментарію можливо проводити крос-культурні дослідження. Юридична антропологія виходить із того, що в житті всіх етносів є схожі риси. Для складання контексту інтерпретації права в життя певного етносу необхідно врахувати такі орієнтири: релігійна свідомість та її роль у житті етносу; ставлення до інших; сім'я, влада, виховання дітей; ставлення до праці й до власності.

Вивчення ціннісної структури етнічної правосвідомості передбачає і вивчення реакції представника того чи іншого народу на задані ззовні норми та

ідеали права. Як пише С. В. Лурье: «ми можемо сформулювати питання, яке життя задає етносу, і відповідь, яку дає їй етнос. На цьому питанні-відповіді і може бути побудована методика дослідження етнічної свідомості» [17, с. 17]. Наприклад, у відповіді на питання про цінності прав людини необхідно виявити, що вона може означати для того чи іншого народу в світлі його етнічних правових уявлень? Якщо для одного народу вона байдужа, тобто «проходить» крізь сітку етнічних констант, то в іншого етносу може існувати щось подібне, тільки виражатися іншими категоріями. А у третього прийняття тієї ж цінності може викликати трансформацію всієї правової сфери життя. Якщо для європейців типовим є примат особистості над масою, то для неєвропейських етносів така ієрархія є неприйнятною. Можна стверджувати, що права людини є одночасно і універсальними, і культурно-етнічно різноманітними. Права людини є універсальними через універсальність фундаментальних людських інтересів, забезпечення яких вони гарантують. Таких, наприклад, як можливість не піддаватися фізичному насильству. У якій би культурі людина не жила, тортури від цього не стають менш болісними [21]. Але структура, зміст та реалізація прав людини, очевидно, є відмінною у різних правових культурах. І це треба враховувати досліднику. Для одних суспільств, наприклад, визнання наявності соматичних (вітальних) прав людини включатиме визнання одностатевих шлюбів, для інших — вони є неприйнятними. Діалектика універсалізму та релятивності є, можливо, найважливішим постулатом юридичної антропології, що ґрунтується одночасно на визнанні цінності людини як біосоціодуховної істоти та визнанні безкінечної різноманітності людей та створюваних ними спільнот та організацій.

Для вивчення юридичної антропології, правової культури та правосвідомості різних спільнот необхідно також залучення методів семіотики. Семіотика — наукова дисципліна, що вивчає виробництво, будову і функціонування різних знакових систем, що зберігають і передають інформацію. Право є частиною символічного універсуму етносу, воно закріплене в культурно-семіотичному, знаковому просторі, формує як сценарії поведінки людини, так і тлумачення або інтерпретацію його через смислове конструювання цілого ряду юридично значущих категорій і понять символів. Наприклад, слова «право» і «влада» пов'язують наше мислення з певним комплексом переконань, образів, символів, ритуалів, моделей соціальної організації та регуляції, відображених у внутрішньому (моральному) і зовнішньому (державно-правовій системі) світі, тому що ці поняття безпосередньо пов'язані і зумовлені певним світосприйняттям, відчуттям, системою поведінкових стереотипів, духовно-моральним змістом, конкретними уявленнями про суспільство, порядок, світ, гармонію тощо.

Як показав у своєму дисертаційному дослідженні М. Г. Тюрін, архетип правової культури навіть на доктринальному її рівні, не кажучи вже про емпірично-побутовий, включає, поряд з аксіологічною та концептуальною, символічну складову, у тому числі — мовну (державно-правові символи та ритуали) [22, с. 18]. Крім того, будь-яка юридична дія є гранично ритуальною за своєю природою, «оскільки її метою є зміна існуючого порядку речей (віднов-

лення порушених відносин, зміна рутинного перебігу подій у формі заборони, створення, майже теургічного, нових, таких, що раніше не існували, зв'язків і статусів тощо), що здійснюється в сакральних і, одночасно, гранично формалізованих символічних актах, таких як «відплата», «припинення», «настанова», «регулювання» тощо» [23, с. 417].

Етнопсихологічні методи дозволяють розглянути внутрішню складову правової взаємодії між індивідами, що будується на емоційно-психологічному тлі правосвідомості. На дані аспекти права звертали увагу Л. Й. Петражицький й Є. М. Трубецькой. Право є явищем, передусім, психічним [24, с. 65], а результатом правового переживання виступає певний «правовий зміст» свідомості (правосвідомості), формується емоційно-психологічне відчуття «належного», що надає правовій свідомості особливу мотиваційну силу на користь відповідних форм і моделей поведінки. Отже, сама природа права та соціально-правової взаємодії виражається через підсвідомі індивідуальні емоційно-психічні переживання [25, с. 127]. Ця властивість права потребує застосування в антрополого-юридичному дослідженні певних прийомів та методів психології.

Зокрема, за допомогою етнопсихологічного аналізу можна дати характеристику правовому менталітету народу. Правовий менталітет — це характер народу, як справедливо робить висновок О. І. Овчинников [14, с. 184]. Правовий менталітет більшою частиною проявляє себе в звичаєвому праві, правових традиціях, здоровому глузді, колективних уявленнях, інтуїтивному праві. Простежити його можна не тільки і не стільки по пам'ятках права, історичних подіях, скільки за народним епосом, прислів'ями, казками, переказами, літературними творами, що є, згідно Л. Й. Петражицькому, особливою сферою джерел права [25]. Саме в них можна знайти і побачити інтуїтивне право, а також ставлення народу до права і держави, до різних правових інститутів і політичної влади.

Таким чином, наведена нами система методів дозволяє повно і глибоко проаналізувати предмет нашого дослідження. Серед методів, які використовуються нами, особливе місце належить юридичній герменевтиці. Саме юридична герменевтика допомагає в аналізі звичаїв, традицій, правових норм народів і культур. У сукупності з методом емпатії, юридична герменевтика дає можливість зрозуміти глибину етнічної правової культури, мотиви підкорення певному набору правових звичаїв. Нами також використовується близький до герменевтичного методу аксіологічний метод аналізу правоантропологічних досліджень. Завдяки інтерпретації правових звичаїв, обрядів, ритуалів, традицій того чи іншого народу ми наближаємося до ціннісної ієрархії народу. Ми також використовуємо метод семіотики, який дозволяє вивчати будову і функціонування різних знакових систем, які зберігають і передають інформацію. Етнопсихологічні методи допомагають зрозуміти внутрішню складову звичаєво-правової взаємодії між індивідуумами, яка ґрунтується на емоційно-психологічному фоні правової свідомості.

Література

1. Ковлер А. И. Антропология права. — С. 28.
2. Пилюгина Н. С. Антропологический метод познания права : Теоретико-правовой анализ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пилюгина Наталия Сергеевна. — Краснодар, 2009. — С. 24.
3. Леви-Строс К. Структурная антропология. — С. 359–360.
4. Чернобай О. Л. Філософія фольклорного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 — «Філософія права» / О. Л. Чернобай. — Л., 2011. — С. 14.
5. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) : учебник / А. Х. Саидов; под ред. В. А. Туманова. — М. : Юристъ, 2003. — С. 42–55.
6. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. — М. : Издательство НОРМА, 1996. — С. 54–66.
7. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. / Цвайгерт К., Кецп Х. ; пер. с нем. — М. : Междунар. отношения, 2000. — Т. 1. — С. 46–75.
8. Крестовська Н. М. Дитинство як правова цінність / Н. М. Крестовська // Актуальні проблеми держави і права. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — Вип. 40. — С. 122–125.
9. Население Китая [Электронный ресурс]. — Режим доступа до документа: <http://ru.worldstat.info/Asia/China>
10. Щербик Д. В. Дискретность и преемственность в развитии права Беларуси : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 — «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Д. В. Щербик. — Минск, 2009. — 24 с.
11. Саидов А. Х. О предмете антропологии права / А. Х. Саидов // Государство и право. — 2004. — № 2. — С. 65.
12. Завальнюк В. В. Роль юридичної антропології у сучасному правовому розвитку / В. В. Завальнюк // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — 2009. — Вип. 47. — С. 311–312.
13. Кузнецов В. Герменевтика и ее путь от конкретной методикки до философского направления / Валерий Кузнецов // Логос. — 1999. — № 10 (20). — С. 45.
14. Овчинников А. И. Правовое мышление в герменевтической парадигме / А. И. Овчинников. — Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2002. — С. 258–259.
15. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права) / Ю. Н. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — С. 27.
16. Овчинников А. И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ : монография / А. И. Овчинников. — Ростов н/Д : Изд-во Ростовск. ун-та, 2003. — С. 126.
17. Лурье С. В. Историческая этнология : учебник / С. В. Лурье. — М. : Аспект Пресс, 1997. — С. 222.
18. Роджерс К. К науке о личности / К. Роджерс // История зарубежной психологии. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1986. — С. 209.
19. Малиновский Б. Избранное : Аргонавты западной части Тихого океана / Бронислав Малиновский ; пер. с англ. — М. : РОССПЭН, 2004. — С. 49. — (Серия «Книга света»).
20. Агафонова Елена Алексеевна. Юридическая антропология: концептуальные идеи и принципы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Агафонова Елена Алексеевна. — Ростов н/Дону, 2009. — С. 52.
21. Моисеев С. В. «Азиатские ценности» и права человека: некоторые теоретические аспекты дискуссии [Электронный ресурс] / С. В. Моисеев. — Режим доступа до статті : <http://www.philology.ru/marginalia/moissev2.htm>
22. Тюрин М. Г. Архетипы национальной правовой культуры : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 — теория и история права и государства ; история учений о государстве и праве / М. Г. Тюрин. — Ростов н/Д, 2007. — С. 18.
23. Исаев И. А. Власть и закон в контексте иррационального / И. А. Исаев. — М. : Юрист, 2006. — С. 417.
24. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой. — СПб. : Лань, 1998. — С. 65.
25. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л. И. Петражицкий. — СПб. : Лань, 2000. — С. 127.

Анотація

Завальнюк В. В. Методологічний апарат дослідження юридичної антропології.

У статті аналізуються основні методи, які допомагають сформувати антропологічне бачення права. Антропологічне бачення права дає шанс побачити розмаїття правових систем у світі.

Ключові слова: юридична антропологія, герменевтичний метод, методологія, метод семіотики, етнопсихологічні методи, етнопсихологічний аналіз.

Аннотация

Завальнюк В. В. Методологический аппарат исследования юридической антропологии.

В статье анализируются основные методы, которые помогают сформировать антропологическое видение права. Антропологическое видение права дает шанс увидеть разнообразие правовых систем в мире.

Ключевые слова: юридическая антропология, герменевтический метод, методология, метод семиотики, этнопсихологические методы, этнопсихологический анализ.

Summary

Zavalnyuk V. V. Methodological apparatus for studying legal anthropology.

The paper analyzes the main methods that help shape the anthropological vision of law. Anthropological vision of the law a chance to see the diversity of legal systems in the world.

Keywords: legal anthropology, hermeneutic method, methodology, method, semiotics, ethno-psychological methods Ethnopsychological analysis.

УДК 342.84(477)

М. В. Афанасьєва

ЕФЕКТИВНА УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ВИБОРАХ

У межах національних кордонів кожної держави проживають групи громадян, які характеризуються етнічними, лінгвістичними, релігійними особливостями, що відрізняють їх від більшості населення. Збереження самобутності таких національних груп та підтримка гармонійних відносин з титульною більшістю є важливим державним завданням, реалізація якого можлива лише шляхом забезпечення вищих соціальних цінностей: рівності прав та недискримінації.

Різні аспекти реалізації прав національних меншин ставали предметом наукових досліджень вітчизняних юристів та практиків, зокрема, слід відмітити праці: М. М. Алмаші, О. М. Бикова, Ю. О. Волошина, Д. С. Ковриженка, Ю. Ю. Лихача, О. І. Липчук, Ю. А. Тищенко та інших. Однак висвітлення проблематики забезпечення виборчих прав у науковій літературі носить фрагментарний характер, недостатньо дослідженими залишаються питання територіальної організації виборчого процесу з урахуванням місць компактного проживання міноритарних громадян України.

Однією з найважливіших складових мирної та демократичної держави є ефективна участь національних меншин у суспільно-політичному житті. Як